

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀԵՏՔՈՎ

ԳԼ. Թ.

Հռաքել Վինսյուսի հետ ունեցած խօսակցութիւնից յետոյ Ռօլլին Պէշը մի քանի օր շարունակ տխուր տրամադրութեան մէջ էր: Նա այլ ևս ակմբանոց չէր յաճախում. նստել էր տանը և ոչ ոքի հետ չէր խօսում: Նա առաջուց չէր կարող ենթադրել, որ Հռաքելը իւր համար թանկագին մի գանձ էր և այժմ, մերժումից յետոյ, սաստիկ վիշտը տանջում էր նրան:

— Մի՞թէ ամեն ինչ վերջացած է ընդմիջտ, — ասում էր նա ինքն իրան, անց ու դարձ անելով գրասենեակում: — Ասենք թէ այժմ ես անարժան եմ նրա համաձայնութեանը, բայց եթէ ես փոխուեմ, եթէ ցոյց տամ, որ իմ մէջ և՛ս կան լաւ կողմեր, որ ինձնից և՛ս մի բան դուրս կը գայ, մի՞թէ այն ժամանակ ևս պատասխանը նոյնը կը լինի:

Ծանր թախիժը պատեց նրան, երբ տեսաւ, որ յիշուի միանգամայն արժանի էր Հռաքելի կրակոտ յանդիմանութեանը:

— Արդարեւ, ինչպէս անմիտ և դատարկ կերպով էր անցկացրել իւր տարիները, — մտածում էր նա, յիշելով Հռաքելի խօսքերը: — Ոչ մի լուրջ գործ, ոչ մի լուրջ միտք և ոչ էլ նոյն իսկ նախապատրաստութիւն նրանց համար: Եւ ինչո՞ւ: Որովհետեւ երբէք մտքովն անգամ չի անցկացրել մի այլ կեանքի անհրաժեշտութեան կամ գէթ հնարաւորութեան մասին, քան ակմբանոցները, կաֆէշանտանները, ճաշարաններն ու գոմերը: Այն ուսումնարանում, որտեղ ինքը և իւր ընկերակիցները դաստիարակուում էին, գիտութիւններով չզբաղուելը մի տեսակ պարծանք

էր համարուում։ Ուսումնական զբաղմունքներին նորա նայում էին որպէս մի ծանր պարտականութեան և ուսումնարան գնալը համարում էին որպէս կեանքի մի անխուսափելի շարիք, որ պէտք էր սիրաբար պնդացնելով, մի կերպ տանել։

Նրանց չէր զբաղեցնում ոչ մի լուրջ վիճաբանութիւն, նրանք չունէին գեղարուեստագրական կամ փիլիսոփայական խնդիրների վերաբերեալ համախմբումներ, ինչպէս այդ լինում է միւս ուսումնական հաստատութեանց մէջ։ Նրանք թէ տանը և թէ ուսումնարանում սովոր էին անտարբեր, նոյն իսկ արհամարհական աչքով նայել գիտական մտքերին ու բարձրագոյն գաղափարներին, որպէս իրենց չվերաբերող և իրենցից ստոր մի բանի։ Նրանց շրջապատողներէց և ոչ մէկի մտքովը չէր անցկացել ջերմացնել նրանց հոգին, տաքացնել նրանց սիրտը։

Իրենց դաստիարակների, դաստիարակչուհիների, ուսուցիչների և ուսուցչապետների մէջ Ռօլլին չէր յիշում գէթ մի կենդանի անձնաւորութիւն, գէթ մէկը, որ գոնէ փորձած լինէր շարժելու նրանց միտքը, զարթեցնելու նրանց մէջ աստուածային կայծը։

Այժմ մնում էր միայն, որ ինքը սկսէր իրեն բարեփոխել և Ռօլլին եռանդուն կերպով գործի կալաւ նա սկսեց գրքեր կարդալ։ Բլեկլիի «մտաւոր, բարոյական և ֆիզիքական կրթութիւնը», Պէոյի «կամքի կրթութիւնը» մի շարք մեծ մարդկանց, հերոսների, զօրեղ բարի կամքի տէր անձանց կենսագրութիւններ և որ գլխաւորն է երկար կանգ առաւ Աւետարանի վրայ և խորհրդածութեանց նիւթ դարձրեց նորա էական գաղափարները։

Աւետարանի մէջ նրա առաջ բացուում էր բոլորովին մի նոր աշխարհ, կեանքը լուսաւորւում էր մի նոր պայծառ լուսով։ Առանձնապէս նա կանգ առաւ հետեւեալ խօսքերի վրայ. «որտեղ ձեր գանձն է, այնտեղ և ձեր սիրտը կը լինի» (Մատթ. 2, 21)։

— Ո՞րտեղ է յիրաւի իմ գանձը, Ի՞նչն է ինձ համար ամենից աւելի արժէք ու գին ունեցել։ Ի՞նչ բանի է

ձգտել իմ սիրտը.— մտածում էր նա ինքն իրեն և ինքն էլ ցաւած որտով պատասխանում:

— Ոչ մի բանի Ամբողջ կեանքս անց եմ կացրել, որպէս դատարկ սրտով մի մարդ: Ժլատը գոնէ ընկնում է փողի յետեից. փառասէրը ամեն ինչ զոհ է բերում բարձր պաշտօնի համար, իսկ ես նոյն իսկ այդպիսի կոպիտ նպատակներ չեմ ունեցել կեանքիս մէջ:

Ռօլլին Պէջը համոզւում էր, որ իւր վարած կեանքը իսկապէս ոտորացուցիչ էր մարդկային արժանապատուութեան համար. դա նման էր փեթակի մէջ եղած ձրիակեր ճանճերի դրութեան: Մեղունքը աշխատում են, մեղրահացեր են պատրաստում ու մեղրով լցնում, իսկ ձրիակեր ճանճերը, — Ռօլլինները, վայելում են ուրիշի աշխատանքով ձեռք բերուած մեղրը և անգործութիւնից ձանձրանում:

— Ի՞նչ բանի համար են ուրեմն պատրաստել մեզ մեր դատտիրակները, — զայրոյթով հարցնում էր ինքն իրեն Ռօլլին: — Ի՞նչի մասին են մտածել մեր մանկութեան ու պատանեկութեան ղեկավարները, մեր մեծերը: Ահա արդէն քսանհինգ տարեկանից անց եմ և ի՞նչ եմ արել ցարդ. կէս ճանապարհը, գուցէ նոյնիսկ աւելին, արդէն անց եմ կացրել, և դեռ առաջին անգամ եմ հարց տալիս. «իսկապէս ես ո՞ւր եմ գնում»: Եւ դեռ լաւ է, որ գոնէ հօաքէլի դառն խօսքերը սթափեցրին ինձ, աչքերս բաց արին, մտածել տուին ինձ:

— Ուղիղ որ «չիք չարիք առանց բարեաց» խօսքերի մէջ խոր ճշմարտութիւն կայ, — եզրափակեց Ռօլլին Պէջը: — Հօաքէլի մերժումը մի դառը, բայց և անհրաժեշտ դեղ է ինձ համար:

Հօաքէլ Վինսլուի հետ ունեցած խօսակցութիւնից մի շաբաթ յետոյ՝ Ռօլլին յայտնեց իւր տատին ու քրոջը, որ ուրիշ տեղ պիտի գնայ երկար ժամանակով:

— Ո՞ւր:

— Յետոյ կը հաղորդեմ: Առայժմ ես կը ցանկայի մի քանի շաբաթ կատարեալ միայնութեան մէջ անցկացնել:

Եւ յոգնել եմ մեր այս սովորական կեանքի դատարկութիւնից։

Քոյրը այլեւս երկար ու բարակ հարցումորձ չարաւ։ Նա նկատել էր, թէ ինչպէս իւր եղբայրը վերջին ժամանակները շարունակ մտածմունքների մէջ էր խորասուզուած և կանանց նրբազգած սրտով դուշակում էր, որ նրա ու Հռաքելի մէջ մի ինչ որ բան էր պատահել։

Ռօլլին ճանապարհ ընկաւ միայնակ, չառնելով հետը նոյն իսկ ծառային։

Սակայն նորա ճանապարհը շատ երկարել էր։ Նա իւր ճոխ բնակարանից տեղափոխուեցաւ Ուղիղ Անկիւնը, որի կենտրոնում՝ բազմաշատ տներից մէկի մէջ մի սենեակ վարձեց և այնտեղ բնակուեցաւ։

Նա ցանկանում էր մտնել կեանքի խորքերը և դիտել կեանքը ոչ թէ տօնական և զարդարուն կողմից, ինչպէս նա տեսել էր մինչև այժմ, այլ առօրեայ, աշխատաւոր կողմից։

— Նախ և առաջ կը մտնեմ կեանքի մէջ, — ասում էր նա ինքն իրան, — կը նայեմ թէ ինչն է ամենից աւելի անհրաժեշտ և ապա գործի կը կաշեմ։

Նա ժամերով ման էր գալիս փողոցներում, ներս էր մտնում գինեաներն ու գարեջրատները, մօտենում էր ամենքին, խօսում էր նրանց հետ, հարցնում էր նրանց կարիքները, դիտում էր երեխաների խաղերը։ Տպաւորութիւնները զօրեղ, ծանր և ցնցող էին։ Նա յաճախ վերադառնում էր իւր սենեակը ջարդուած և բարոյապէս տանջուած։

— Յիրաւի ինչպէս սարսափելի է կեանքը։ Ի՞նչպիսի սոսկալի գոյութիւն են քաշ տալիս հազարաւոր և միլիոնաւոր մարդիկ, եւ ի՞նչպէս մենք, աւանդութեան ու ճոխութեան մէջ ապրողներս, ամօթաբեր անտարբերութեամբ ենք նայում կեանքի այդ բոլոր սարսափներին։

Ռօլլին Պէջը տեսնում էր հարբած երեխաներ, կեղտոտ ճահճի մէջ կորած մատաղահասակ աղջիկներ, անօք և անօգնական բազմաթիւ մարդիկ ու ընտանիքներ։

Փողոցներում խմբերով թափառում էին անտուն անտէր երեխաներ, ողորմութիւն խնդրում և գողութեան սովորում: Հասակաւորները, որոնք քիչ թէ շատ աշխատանք ունէին, ունեցած շունեցածը խմելու էին տալիս: Կանայք ուժասպառ էին լինում կարողութիւնից վեր աշխատանքի պատճառով: Ամենուրեք տիրում էր աղքատութիւն, տղիտութիւն, ֆիզիքական ու բարոյական անմաքրութիւն:

Սկզբներում Ռօլլին յուսահատութեան մէջ ընկաւ: Նրա ձեռները թուլացան: Նա մտածում էր.

—Այստեղ ոչինչ չի կարելի անել: Այս կեանք չէ, այլ ճահիճ:

Բայց յետոյ նա սիրտ առաւ.

—Չէոր ճահիճներն անգամ շորացնում են և հրաշալի մարգագետիններ ու արօտներ դարձնում: Հետեապէս այստեղ ևս կարելի է բարեփոխութիւններ մտցնել:

Եւ որքան նա աւելի էր մտածում, այնքան աւելի էր պարզւում նրա համար մարդկային ճահճի բարեփոխութեան հնարաւորութիւնը:

—Պատերազմի ժամանակ որքան շատ հիւանդներ ու վիրաւորներ են լինում,—մտածում էր Ռօլլին,—և նրանց բոլորին խնամելու համար գտնւում են բաւականաչափ բժիշկներ, սանիտարներ ու գթութեան քոյրեր: Պատերազմի տարին ամեն ոք, ով կարող է, գնում է տանջուածներին օգնութեան: Երիտասարդ կանայք և աղջիկներ, յաճախ ամենալաւ ընտանիքներից թողնում են իրենց հանգիստ կեանքը և չափից դուրս ծանր աշխատանք յանձն առնում: Ովքեր մնում են տանը, նրանք էլ վիրակապներ, հարկաւոր շորեր են պատրաստում, նուիրաբերութիւններ ժողովում: Հասարակութիւնը յանկարծ զարթնում է թմրութիւնից: Ամենքն էլ բռնւում են գործունէութեան եռանդով: Աշխատանքը եռում է հազարաւոր տանջուածներ թեթեւութիւն են գտնում իրենց ցաւերից և ազատւում վերահաս մահից:

Ինչո՞ւ հասարակութիւնը նոյն տեսակ սրտագին և

սիրալիր վերաբերմունք չունենայ դէպի Ուղիղ Անկիւնը և նրա նման թաղերի թշուառ բնակչութիւնը: Այստեղ չէ որ նոյնպէս սարսափելի պատերազմ է մղւում և այն էլ շարունակ: Այստեղ կեանքի խաւար կռուի մէջ, գոյութեան կատաղի կռւում, կարիքի, յուսահատութեան ու արատների սարսափելի հարուածների տակ ամեն օր կորչւում են հազարաւոր թշուառ աղջիկներ, անտէր երեխաներ և աղքատութիւնից ուժասպառ եղած բնտանիքի հայրեր ու մայրեր: Եթէ բարի ցանկութիւն լինէր, միթէ չէր կարելի օգնել նրանց:

Ահա, Ուղիղ Անկիւնի փողոցներում տասնեակներով վազվզում են փոքրիկ անտուն չարահայտներ: Նրանց վիճակը դառն է, այժմ աղքատութիւն և ապա բանտ: Բայց այս ամենը հեշտութեամբ կարելի է փոխել: Բաւական է, որ երկու-երեք համեստ կանայք, հինգ-վեց աղջիկներ օգնութեան հոսանքն նրանց և այդ «ճահճի» զանազան ծայրերում երևան կը գան մի քանի ապաստաններ: Երեխաները կը ծածկուին յարկի տակ, աշխատանքի կը վարժուին և բարի ու ազնիւ պատանիներ կը դառնան:

Դեռահաս պատանիները երեկոները խմբերով թափառում են փողոցներում գինեանների ու կասկածելի նկուղների առաջ և այդ տեղերի ապականուած օդի հետ ի միասին ներս են ծծում բարոյական ապականութիւն: Միթէ ամբողջ քաղաքում չի կարելի գտնել երկու-երեք հոգի, որ երեկոներով օգտակար ընթերցանութեամբ և գիտական զրոյցներով զբաղեցնէին երիտասարդներին նրանց ազատ ժամերին: Քսան-երեսուն այդպիսի ընթերցողներ օրըստօրէ ամբողջ տարուայ ընթացքում կարող կը լինէին իրենց շուրջը հաւաքել Ուղիղ Անկիւնի ամբողջ երիտասարդութիւնը, զարթեցնելով նրանց միտքը, բարոյապէս թարմացնելով նրանց և նրանցից նոր սերունդ պատրաստելով:

Սոսկալի է Ուղիղ Անկիւնի բնակիչների ընտանեկան նիստուկացը, ամենուրեք տիրում է կեղտոտութիւն և որևէ յարմարութեան կատարեալ բացակայութիւն: Երե-

խաների վրայ խնամք տանելը անհնար է այդտեղ, եւ այս ամենը առաջանում է ոչ թէ միայն ազգատութիւնից, այլ շատ բան՝ գռեհկութիւնից, տգիտութիւնից և կանանց ու մայրերի չարազանց ընկճուած դրութիւնից։ Այստեղ մեծապէս օգնել կարող էր նուիրուած ու կրթուած կանանց մի համեստ խումբ։ Նրանք կարող էին շրջել այդ մութ ու կեղտոտ բնակարանները, սիրտ տալ կարիքի տակ ընկճուած իրենց խեղճ քոյրերին, լողացնել նրանց երեխաներին, օգնել բնակարանները կարգի բերելու, մաքրելու և բնակութեան յարմար դարձնելու։

Ռօլլին յիշեց, որ Ֆրանսիայում ճանապարհորդելու ժամանակ, լսել էր բարի կանանց այդտեսակ խմբերի մասին։ Աղատ և միայնակ կանայք շրջում են երեխաներով ծանրաբեռնուած բանուորների տները և այն ժամանակ, երբ այր ու կին աշխատանքի են գնացած լինում, նրանք փոխարինում են ընտանիքի մօրն ու տանտիկնոջը։ Խեղճ ծնողներն աշխատանքից վերադառնալով՝ տեսնում են երեխաները մաքուր, կուշտ և ուրախ. սենեակը սրբուած, ճաշը պատրաստ։

Միթէ այստեղ փողի խնդիր է։ Հարկաւոր է սիրտ ունենալ և սէր, պէտք է խկապէս քրիստոնեայ լինել։ Պատերազմի ժամանակ դաշտային հիւանդանոցներում այդպիսի քրիստոնեայ կանայք հարիւրներով ու հազարներով են լինում։ Միթէ չկան այդպիսիները, կամ չի կարելի գտնել սովորական ժամանակ խնամելու ոչ թէ պատերազմում վիրաւորուածներին, այլ կեանքի մէջ խեղաթիւրուածներին։

— Կան, անշուշտ կան, — պնդում էր ինքնիրեն Ռօլլին։ — Միայն նրանք չգիտեն, թէ իրենց նմանների շատ մեծ կարիք է զգացւում։ Պէտք է նրանց գործի դրդել, ցոյց տալ, թէ ինչ է կատարւում Ուղիղ Անկիւնում, թէ ինչպէս են ապրում մարդիկ այդպիսի թաղերում։

— Առհասարակ, մեզ նման կուշտ և գոհ մարդկանց համար, — եղբայրակեց Ռօլլին, — շատ օգտակար կը լինէր մօտենալ այդ տեսակ թշուառներին, աւելի մօտիկից դի-

տել նրանց կեանքը, համեմատել նրանց աղքատութեան հետ մեր լիութիւնը: Մեզ համար այդ նոյնիսկ աւելի կարևոր կը լինէր, քան նրանց համար: Չափից դուրս մենք արդէն բթացել ենք սրտով ու խլացել հոգով:

Ուլլինը իւր վրայ զգում էր, թէ սրբան մեծ կարեւորութիւն ունի այդ թշուառների կարիքով լի կեանքին ծանօթ լինելը: Նրանց մէջ նա ապրելով՝ մարդ էր դարձել, ուրիշ կերպ էր զգում իրեն, ուրիշ կերպ էր մտածում, այլ կերպ ցնորում ապագայի մասին: Նրա մէջ մի միտք էր ծնել, որ ամբողջովին բռնել էր նրան և նա հաւատում էր, որ այդ մտքի իրադործումը կը նպաստի «ճահճի» չորացնելուն, կերջանկացնէ մարդկանց և իրան էլ երջանիկ կը դարձնէ:

Որքան աւելի նրա մէջ հասունանում էր իւր ծրագիրը, այնքան աւելի նրա սիրտը լցւում էր ուրախութեամբ և զգում էր, որ կարող է ամենայն վստահութեամբ ասել.

— Այժմ ես կարող եմ արժանի համարուել հոնքէլին: Այժմ նա այլևս չի առիլ, որ ես կեանքի նպատակ չսւնեմ, որ ես ոչ մի բանի պէտք չեմ:

Ուսւ. թարգմ. Մամբրէ վարդապետ:

Հ Ե Ն Ր Ի Կ Ո Ս Ի Ֆ Ս Ե Ն *)

Մի հեղինակ, որ չի գրում ընդհանուրին ծանօթ լեզուով, սովորաբար նորա վերայ ծանրացած է անէծք: Նոյն իսկ երրորդ կարգի մի տաղանդ, բայց որ շատերին

*) Դանիայի մեծ քննադատ Գէորգ Բրանդեսը ուսանողների ընկերութեան հրաւիրանքը կարդացել է Գրիտտինիա քաղաքում մի համառօտ տեսութիւն Իլոսենի մասին, որ թարգմանաբար առիւն ենք Արարատի ընթերցողներին (տես Лит. Науч. Сборникъ 1906):